

АНОТАЦІЯ

Фульмес В. С. Церковно-релігійна і громадська діяльність митрополита Анатолія Дублянського. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2021.

У дисертації комплексно досліджується церковно-релігійна та громадська діяльність митрополита Української автокефальної православної церкви в діаспорі Анатолія Дублянського (1912–1997).

В історичній науці важливими залишаються дослідження з біографістики. Сьогодні спостерігаємо значне зростання кількості досліджень окремих постатей. Учені, залучаючи сучасні підходи та широкий методологічний інструментарій, повернули із забуття імена багатьох громадських, культурних та церковних діячів. До когорти духовних провідників українського народу справедливо зараховуємо митрополита УАПЦ в діаспорі Анатолія Дублянського. Увага до постаті ієрарха є надзвичайно актуальною, адже він закарбував своє ім'я в українській культурі як краєзнавець та музейний працівник, а в роки війни та в післявоєнний еміграційний період свого життя – як активний діяч УАПЦ в діаспорі: трудився парафіяльним священником, редактором офіційного видання УАПЦ в діаспорі «Рідна Церква», церковним адміністратором, а пізніше єпископом у Західній Європі. Вивчення біографічних даних митрополита Анатолія становить велику цінність для дослідження громадсько-політичного, культурного, наукового та релігійного життя як в Україні, так і за її межами, в діаспорі.

Установлено, що у вітчизняній історіографії існує певна кількість публікацій, присвячених окремим аспектам діяльності митрополита Анатолія. Однак сьогодні немає праці, яка б комплексно досліджувала характер, зміст, суспільне значення церковно-релігійної та громадської

діяльності А. Дублянського. Це підстава для проведення джерельної евристики та узагальнювального історико-біографічного дослідження.

Джерельна база роботи є репрезентативною, цілком достатньою для реалізації поставлених завдань і представлена передусім творчою спадщиною А. Дублянського, документальними і наративними джерелами з архівів України та США, бібліотек, періодичної преси України та української діаспори Західної Європи. Значна частина джерел, яка висвітлює діяльність митрополита Анатолія та життя української діаспори, введена до наукового обігу вперше.

Реалізація дослідження стала можливою завдяки вибору ефективних методологічних прийомів та методів. Теоретико-методологічну основу роботи склали принципи історизму, об'єктивності, системності, міждисциплінарності та просопографічного підходу. Застосовано методи: загальнонаукові (аналіз, синтез, індукція, дедукція, логічний, описовий), спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-порівняльний, проблемно-хронологічний, історико-типологічний, історико-системний) та міждисциплінарні. Кожен із них у певній ситуації був результативним і дав змогу об'єктивно реконструювати духовний та історичний портрет митрополита Анатолія Дублянського.

Хронологічні рамки дисертації окреслені 20–90-ми рр. ХХ ст., що пов'язано зі специфікою просопографічних студій та біографістики. У 1920-х рр. формується громадянська позиція Анатолія Дублянського, його національна й релігійна ідентичність. В окремих моментах автор виходив за хронологічні рамки, що пояснюється необхідністю висвітлити родинне коріння А. Дублянського.

Географічні межі дослідження охоплюють територію сучасних України, Польщі та країн Західної Європи, де впродовж пів століття митрополит Анатолій трудився серед українців-емігрантів.

У дослідженні зазначено, що важливу роль у формуванні світогляду А. Дублянського відіграло родинне християнське виховання, а кристалізація

громадянської позиції припала на час навчання. Зі стін гімназії А. Дублянський вийшов свідомим українцем завдяки його зацікавленості історією України, зокрема Волині. Після гімназійних студій А. Дублянський з перервами навчався в університетах у Вільні та Варшаві, належав до українських студентських спілок. У ці роки розпочав наукову діяльність, брав участь у наукових заходах, писав статті церковно-історичного та краєзнавчого характеру.

Показано, що дослідницьку і краєзнавчу діяльність А. Дублянський розпочав під час навчання у Віленському університеті. Тут він готував доповіді та писав церковно-історичні й краєзнавчі статті, які друкувалися в різних часописах. У червні 1934 р. А. Дублянський видав історичний нарис «Луцьк». У ньому молодий науковець проаналізував історію виникнення міста, подав легенди про виникнення його назви. Історико-краєзнавчі статті А. Дублянського містили унікальний джерельний матеріал, відомості з архівів і цитування раритетних видань.

З'ясовано, що окремим періодом життя А. Дублянського стала праця у Волинському краєзнавчому музеї з 1938 р. Спочатку тут він трудився над науковою інвентаризацією історичних архівних матеріалів, складаючи каталог архіву Єло-Малинських. У період радянської влади А. Дублянський працював у музеї на посаді старшого наукового працівника відділу історії та одночасно виконував обов'язки заступника директора музею з наукової частини.

Простежено, що наприкінці 1941 р. А. Дублянський був запрошений В. Постригачем на роботу до редакції луцької газети «Український голос», яку згодом очолив. Як історик та музейний працівник А. Дублянський друкував на сторінках газети публікації на історичну тематику, дописи з культурного та церковного життя краю, огляди тогочасного становища українських земель та інше. З другої половини 1942 р. німецька цензура обмежує подачу матеріалів місцевої тематики. Статті А. Дублянського все рідше з'являються на сторінках газети. З середини 1943 р. основна тематика

легальної україномовної преси – це військові огляди, пропагандистські замітки тощо. Окрім зазначеного часопису, А. Дублянський також редагував «Горохівські вісті».

Відзначено, що вагомою частиною життя А. Дублянського стала пастирська й архіпастирська та церковно-адміністративна діяльність в еміграційних умовах. Її можна розділити на два періоди. Перший період (1951–1981 рр.) – це час пастирських трудів А. Дублянського в сані священника. Другий період (1981–1977 рр.) його церковно-релігійної діяльності – в єпископському сані (пізніше – архієпископа, митрополита). Варто відзначити, що духовне й церковно-адміністративне служіння А. Дублянського розпочалася не в Україні, а в еміграції, у Німеччині.

Установлено, що завдяки редакторському досвіду А. Дублянський з перших днів свого священства розпочав заходи щодо заснування друкованого органу УАПЦ, який мав виконувати функції сполучної ланки між ієрархією, духовенством та вірянами. З благословення та підтримки митрополита Никанора Абрамовича в кінці вересня 1952 р. вийшло перше число українського православного церковно-релігійного журналу «Рідна Церква». Справа редагування цього журналу була складною. Як головний редактор А. Дублянський організовував авторів, заохочував дописувачів, сам редагував, писав статті до журналу, забезпечував відповідною друкарнею. Серед дописувачів зустрічаємо імена відомих українських істориків і культурних діячів.

Наукова новизна результатів дисертації полягає в тому, що вперше доведено: упродовж 1930–1940-х рр. А. Дублянський став одним із найбільш продуктивних дослідників і популяризаторів українського історичного краєзнавства, вивчаючи пам'ятки Волині, актуалізуючи біографії видатних діячів краю; встановлено, що А. Дублянський першим видав окремою книгою популярний нарис історії м. Луцька, поклавши в основу україноцентричний принцип; виявлено і підтверджено, що А. Дублянський ініціював збереження колекції картин князів Радзивилів з їхнього родинного

замку в Олиці та передачу їх у фонди Волинського краєзнавчого музею; з'ясовано, що А. Дублянський у роки війни зв'язався із О. Косач-Кривинюк та наголосив на записі нею спогадів про Лесю Українку (були надруковані в газеті «Український голос»); охарактеризовано всі спектри краєзнавчої публіцистики А. Дублянського в міжвоєнний період та роки німецької окупації; підтверджено, що журнал «Рідна Церква», видання якого ініціював і здійснював А. Дублянський, став офіціозом УАПЦ в Західній Європі, відіграв роль інформаційної платформи православного українства у світі, слугував чинником мобілізації вірних в еміграції, став джерелом важливих відомостей про розвиток української церкви в діаспорі; доведено, що митрополит Анатолій Дублянський став духовним лідером православної української спільноти в Західній Європі упродовж 70–90-х рр. XX ст.; досліджено погляди митрополита Анатолія щодо інституалізації та автокефалії Української православної церкви. Також удосконалено та доповнено аргументацію чинників, що зумовили релігійну й національну ідентифікацію А. Дублянського; уточнено низку вузлових біографічних моментів із життя А. Дублянського; укладено найбільш повний на теперішній час список краєзнавчих публікацій А. Дублянського. Подальшого розвитку набули: теза, що початок церковно-релігійної діяльності А. Дублянського був пов'язаний із участю в роботі Товариства імені Петра Могили та раді при митрополитові Полікарпі Сікорському; твердження, що саме А. Дублянський наголосив на створенні українського православного церковно-релігійного журналу «Рідна Церква», який пізніше упродовж кількох десятиліть виконував роль єдиної ланки між ієрархією, духовенством та паствою.

Концептуальні узагальнення, фактологічний матеріал наукової роботи можуть бути використані при підготовці узагальнювальних і довідкових праць з історії України, історії Церкви, української діаспори, краєзнавчих видань, а також заслуговують на їх включення як складової різноманітних курсів та спецкурсів у закладах освіти різного рівня. Робота може бути

корисною як академічним дослідникам, так і популяризаторам історії України, історії Церкви, волиєзнавства. Результати дослідження придатні для використання в екскурсійній та музейній роботі.

Ключові слова: митрополит Анатолій Дублянський, Українська автокефальна православна церква, діаспора, духовенство, краєзнавча спадщина, громадська діяльність, церковно-релігійне життя.